

RADOSŁAW GRABOWSKI

Uniwersytet Rzeszowski

POLSKIE SYMBOLE NARODOWE I PAŃSTWOWE. GENEZA, EWOLUCJA, STAN PRAWNY

Każdy naród przywiązuje szczególną wagę do symboli traktowanych jako charakterystyczne, stanowiących przez to jego wyróżnik. W obszarze kultury europejskiej za symbole o znaczeniu szczególnym uznaje się godła, barwy oraz pieśni. Obok symboli narodowych funkcjonują symbole państwowe, nierzadko zbliżone, a nawet identyczne. Wyróżnia je jednak fakt prawnego uznania za oficjalne symbole określonego państwa.

Zmianom ustrojowym zachodzącym w państwie towarzyszą nierzadko zmiany lub modyfikacje symboli państwowych, takich jak herb, flaga czy hymn. Wydaje się to oczywiste, podobnie jak zmiana konstytucji, szczególnie wtedy gdy tworzone jest państwo oparte na nowych zasadach. W czasach monarchii symbole państwowe zmieniały się wraz z panującym, a więc stosunkowo często. Obecnie zmiany herbu, barw oraz hymnu zdarzają się rzadko i są symbolicznym wyrazem przemian w państwie. Aktualny herb oraz barwy państwowe obowiązują w Polsce od dwudziestu lat. Natomiast *Mazurek Dąbrowskiego* jest polskim hymnem państwowym od ponad osiemdziesięciu lat.

Zmiany symboli państwowych nie muszą być spektakularne. Pierwowzorem aktualnie obowiązującego polskiego herbu państwowego jest ten z 1927 roku. Używany był, choć nie bez zmian, przez różne państwa o odmiennych ideologicznie ustrojach. Zdziwienie może zatem budzić fakt, że tak ważny symbol państwowy ulegał jedynie niewielkim zmianom w okresie intensywnych przemian ustrojowych, jakim podlegała Polska w XX wieku. Podobieństwo kolejnych wzorów herbu polskiego jest jednak pozorne, gdyż herby państwowe z 1927, 1952 oraz 1990 roku odróżnia szereg istotnych elementów, pozwalających symbolicznie opisać zachodzące w państwie przemiany. Dlatego też zmiany symboli państwowych mają nie tylko znaczenie prawne, ale także emocjonalne.

1. POLSKIE GODŁA ORAZ HERBY NARODOWE I PAŃSTWOWE

1.1. POLSKIE GODŁO PAŃSTWOWE

Symbol orła jest wykorzystywany przez władców państwa polskiego od około 1000 lat, a polski herb państwowy przedstawiający ukoronowanego białego orła funkcjonuje od około siedmiuset lat¹. Godłem Polski jest tradycyjnie biały orzeł w koronie. Wizerunek ten pojawił się już na denarach pierwszego króla Polski Bolesława Chrobrego po jego koronacji w 1025 roku. Korona na głowie polskiego orła herbowego była od początku symbolem jedności państwa, a także jego suwerenności. Jako godło państwowe wizerunek orła białego jest używany od 1295 roku, to jest od czasów króla Przemysła II².

Orzeł jest, obok lwa, jednym z najczęściej używanych w heraldyce motywów zwierzęcych. Na zachodzie Europy w godłach dominował motyw lwa, natomiast na obszarze środkowej i częściowo południowej Europy częściej występował motyw orła³. Około 1300 roku, oprócz godła polskiego, symbol orła występował w godłach: cesarskim, brandenburskim, tyrolskim, czeskim, morawskim, śląskim, opolskim, krakowskim, a także w godłach Modeny i Krainy⁴. Jako zwierzę dominujące w powietrzu, orzeł oznacza waleczność, siłę i odwagę. Orzeł w godle polskim jest tradycyjnie przedstawiany w pozycji bojowej, z rozpostartymi skrzydłami i otwartym dziobem. Ponadto, co typowe w godłach, dziób orła oraz jego szpony są nienaturalnie duże⁵. Pomimo iż godło przedstawione na tarczy herbowej określane jest jako Orzeł Biały, orzeł jest w rzeczywistości srebrny, co jednak zgadza się z zasadami stosowania oraz określania kolorów w heraldyce⁶.

Godło umieszczone na specjalnej tarczy określane jest jako herb. Godło Polski, określane jako Orzeł Biały, umieszczane jest tradycyjnie na czerwonej tarczy heraldycznej. Aktualnie obowiązujący herb państwa polskiego wykorzystuje tarczę francuską⁷. Należy podkreślić, że biały orzeł na czerwonej tarczy jest herbem heraldycznym, nie zaś godłem⁸. Takie błędne nazewnictwo można spotkać w szeregu polskich aktów prawnych regulujących problematykę symboli państwowych, począwszy od 1952 roku.

¹ A. Jaworska, *Orzeł Biały. Herb państwa polskiego*, Warszawa 2003, s. 5.

² A. Znamierowski, *Insignia, symbole i herby polskie. Kompendium*, Warszawa 2003, s. 111.

³ *Ibidem*, s. 31.

⁴ *Ibidem*, s. 34, 109.

⁵ *Ibidem*, s. 31–33.

⁶ *Ibidem*, s. 35 nn.

⁷ *Ibidem*, s. 28 nn.

⁸ *Ibidem*, s. 27–39.

1.2. POLSKIE GODŁO NARODOWE

Biały orzeł jest traktowany przez Polaków nie tylko jako symbol państwowy, ale także jako symbol narodowy. Proces ten zapoczątkowały wydarzenia, jakie miały miejsce u schyłku XIV wieku. Zawarta w 1385 roku polsko-litewska unia personalna doprowadziła do objęcia rok później tronu polskiego przez litewskiego księcia Władysława Jagiełłę. Skutkiem tego była zmiana herbu państwowego na łączący symbole polskie i litewskie⁹. Od czasu zawarcia w 1569 roku unii lubelskiej istniało wspólne państwo polsko-litewskie, tak zwana Rzeczpospolita Obojga Narodów. Herb nowego państwa przedstawiał poszachowane na czwórdzielnej tarczy Orła Białego oraz Pogoń, godło Wielkiego Księstwa Litewskiego. Orzeł Biały przestał być wówczas wyłącznie symbolem państwa czy monarchy, a zaczął być polskim symbolem narodowym.

Państwo polsko-litewskie przestało istnieć na skutek aneksji terytorialnych dokonanych przez sąsiednie kraje w latach 1772–1795. Polacy, pozbawieni własnego państwa aż do 1918 roku, rozwinęli w tym okresie swoisty kult Orła Białego, traktując go jako symbol narodowy¹⁰. Nie bez znaczenia były także zakazy używania go jako symbolu, ustanawiane przez państwa zaborcze¹¹. Był on stałym motywem w literaturze i pieśniach patriotycznych. Traktowano go także jako motyw zdobniczy w sztuce jubilerskiej oraz użytkowej, co ma miejsce do dnia dzisiejszego.

Wizerunek białego orła powracał dwukrotnie jako jeden z symboli niesuwerennych państw tworzonych na części ziem polskich w pierwszej połowie XIX wieku. Pierwszym było Księstwo Warszawskie, utworzone w 1807 roku przez Napoleona Bonaparte. Drugie to Królestwo Polskie, rosyjski protektorat utworzony w 1815 roku przez cara Aleksandra I. Symbolu tego używano także podczas dwóch powstań narodowych, w 1830 oraz w 1863 roku¹². Również polscy emigranci używali białego orła jako symbolu przynależności narodowej. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku Orzeł Biały ponownie został oficjalnym godłem Rzeczypospolitej Polskiej, ale pozostał także symbolem narodowym.

1.3. POLSKI HERB PAŃSTWOWY W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ

Bezpośrednio po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku spierało się o wygląd herbu państwowego. Wśród Polaków znaleźli się także zwolennicy pozbawienia białego orła korony z uwagi na republikański charakter państwa. W rozporządzeniu regulującym problematykę symboli państwowych z grudnia

⁹ *Ibidem*, s. 121.

¹⁰ A. Jaworska, *op. cit.*, s. 6.

¹¹ A. Rosner, *Prawnoustrojowe symbole Rzeczypospolitej Szlacheckiej na ziemiach polskich w początkach XIX wieku*, „Studia Iuridica” 42, 2003, s. 193.

¹² *Ibidem*, s. 193 nn.

1918 roku wprowadzono wzór herbu z orłem bez korony. Wzbudziło to oburzenie większości obywateli, czego rezultatem był powrót do tradycyjnego symbolu państwa polskiego¹³. Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej stanowiła: „Dopóki nie zostaną ustalone granice Państwa Polskiego i dopóki konstytucja nie określi godeł, barw państwowych, jak i tytułów urzędów i instytucji państwowych, urzędy Rzeczypospolitej używać winny godeł i barw według załączonych wzorów: 1. [...] Za herb Rzeczypospolitej Polskiej uznaje się znak orła białego z głową zwróconą w prawo [...] ze skrzydłami wzniesionymi do góry, ze złotymi szponami, koroną i dziobem w czerwonym polu prostokątnym”¹⁴.

Herb państwowy z 1919 roku stylizacją orła nawiązywał do orła herbowego używanego za czasów ostatniego króla Polski Stanisława Augusta Poniatowskiego. Należy zwrócić uwagę na koronę typu zamkniętego, zwieńczoną krzyżem, symbolizującą przywiązanie do tradycji chrześcijańskich. Warto dodać, że problematyka symboli państwowych w okresie II Rzeczypospolitej nie została uregulowana w konstytucji, mimo zapowiedzi w Ustawie o godłach i barwach z 1919 roku¹⁵.

Herb państwowy z 1919 roku, który miał z założenia tymczasowy charakter, funkcjonował do 1927 roku. Zastąpiono go wówczas herbem zaprojektowanym przez architekta prof. Zygmunta Kamińskiego. Został on opracowany jako synteza historycznych herbów polskich¹⁶. Nowy herb państwowy wprowadzono rozporządzeniem prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 13 grudnia 1927 roku¹⁷. Zgodnie z art. 1 ust. 1 rozporządzenia „herb państwowy tj. wizerunek orła białego z głową zwróconą w prawo [...] ze skrzydłami rozwiniętymi, z koroną i dziobem oraz szponami złotymi [...] na prostokątnej tarczy w polu czerwonym”.

Nowy wzór herbu wzbudził liczne kontrowersje, nie tylko ze względu na nowoczesną stylizację. Heraldycy wskazywali, że herb ten zawiera błędy formalne: przepaska na skrzydłach oraz łapy orła powinny być złote, korona powinna być typu zamkniętego z krzyżem, a jeśli otwarta to winna być zgodna z wzorcami herbowymi, rysunek orła nie powinien być wypukły lecz płaski z czarnymi liniami konturowymi, zwieńczenia przepaski na skrzydłach orła powinny mieć kształt trójliścia, gdyż pięciolistne kojarzą się z bolszewicką lub masońską gwiazdą, a tarcza herbowa nie powinna mieć złotego obramowania¹⁸. Mimo licznych uwag krytycznych herb państwowy wprowadzony w 1927 roku jest, w zmodyfikowanej

¹³ D. Górecki, *Symboli i stolica państwa*, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. D. Górecki, Warszawa 2008, s. 51.

¹⁴ Dz.U. z 1919 Nr 69, poz. 416.

¹⁵ Szerzej: P. Sarnecki, *Artykuł 28*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 5, red. L. Garlicki, Warszawa 2007, s. 1.

¹⁶ A. Znamierowski, *op. cit.*, s. 129.

¹⁷ Dz.U. z 1927 Nr 115, poz. 980.

¹⁸ A. Znamierowski, *op. cit.*, s. 129.

wersji, używany do dnia dzisiejszego. W tym czasie podlegał licznym korektom, związanym z przemianami ustrojowymi.

Podczas drugiej wojny światowej terytorium Polski znalazło się pod okupacją, ale legalne władze Rzeczypospolitej funkcjonowały na uchodźstwie, początkowo we Francji, a następnie w Wielkiej Brytanii. Ich istnienie po roku 1945 miało charakter symboliczny, szczególnie wobec uznania Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przez państwa alianckie. Jednym z działań władz emigracyjnych było ustanowienie dekretem prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie z 11 listopada 1956 roku nowego wzoru herbu państwowego¹⁹. Herb z 1956 roku różnił się wprowadzeniem zamkniętej korony zwieńczonej krzyżem oraz miał zmienione proporcje tarczy. Była to reakcja na uchylene w 1955 roku przez władze PRL ustawy z 13 grudnia 1927 roku i wprowadzenie nowego wzoru herbu państwowego.

1.4. POLSKI HERB PAŃSTWOWY W OKRESIE POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ

Próbę zmiany herbu państwowego z 1927 roku podjęto w latach 50. XX wieku. W 1947 roku ogłoszono konkurs na herb Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Powstałych w jego wyniku projektów ostatecznie nie wykorzystano, a problematykę herbu państwowego uregulowano w Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

W latach 1944–1989 funkcjonowały trzy wzory herbu państwowego. Pierwszy z nich był używany od lat 40. do 1955 roku i to mimo braku jakichkolwiek regulacji prawnych wprowadzających ten wzór. Przedstawiał wizerunek białego orła ze zniekształconym dziobem, pozbawionego korony, umieszczonego na czerwonej wydłużonej tarczy obramowanej wężykiem generalskim. Pomimo pozornie niewielkich różnic, w rzeczywistości herb ten znacznie odbiegał od wzoru z 1927 roku, co było celowym zabiegiem władz i symbolizowało zerwanie z tradycjami międzywojennymi. Formalnie rzecz biorąc nadal jednak obowiązywał herb państwowy z 1927 roku²⁰.

Pierwszą konstytucją polską, w której uregulowano problematykę herbu państwowego, była Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1952 roku²¹. Zagadnieniom godła, barw i stolicy poświęcono odrębny rozdział, umieszczając go dość niefortunnie niemal na końcu aktu, w rozdziale IX. Zgodnie z art. 89 ust. 1 „Godłem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jest wizerunek orła białego w czerwonym polu”. Konstytucja opisywała herb państwowy niezwykle zwięźle, precyzując jedynie, że będzie on nawiązywał do tradycji Orła Białego. Szczegółowe regulacje pozostawiono aktom prawnym niższej rangi²².

¹⁹ *Ibidem*, s. 129.

²⁰ D. Górecki, *Godło RP (art. 28)*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, red. W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski, Warszawa 2009, s. 164.

²¹ Dz.U. z 1952 Nr 33, poz. 232.

²² P. Sarnecki, *op. cit.*, s. 1.

Wzór herbu Drugiej Rzeczypospolitej z 1927 roku został oficjalnie uchylony Dekretem Rady Państwa z dnia 7 grudnia 1955 r. o godle i barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz o pieczęciach państwowych²³. Zgodnie z art. 1 ust. 1 „Godłem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jest wizerunek orła białego z głową zwróconą w prawo i rozwiniętymi skrzydłami oraz z dziobem i szponami złotymi w czerwonym polu prostokątnej tarczy o dolnej krawędzi wydłużonej pośrodku”. Wzór herbu państwowego, od 1952 roku nazwanego w polskich aktach prawnych godłem, określono w załączniku graficznym. Błąd nazewnictwa, polegający na użyciu określenia „godło” w opisie herbu państwowego stał się trwałym elementem polskich norm prawnych.

Wzór herbu z 1955 roku stanowił nieznacznie zmodyfikowaną wersję wzoru z 1927 roku. Orzeł został pozbawiony korony, przez co zmanifestowano przemiany ustrojowe i zerwanie z tradycją. Wbrew opiniom ekspertów²⁴ usunięto koronę — symbol suwerenności państwa polskiego. Zmodyfikowano także tarczę herbową poprzez usunięcie obramowania umieszczonego w herbie państwowym w 1927 roku, a poddanego silnej krytyce przez środowisko heraldyków jeszcze w okresie międzywojennym.

Kolejna zmiana wzoru herbu państwowego miała miejsce w 1980 roku. Uchwalono wówczas ustawę regulującą w sposób kompleksowy problematykę symboli państwowych, włączając w to podmioty uprawnione oraz zasady ich używania. Przepisy Ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o godle, barwach oraz hymnie państwowym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej poprzedzono preambułą, w której w niezwykle podniosły sposób zdefiniowano znaczenie polskich symboli państwowych dla narodu²⁵. W art. 2 ust. 1 ustawy z 1980 roku opisano herb państwowy w sposób niemal identyczny jak w rozporządzeniu z 1955 roku. Nieznacznie zmieniono kształt dzioba, lecz większe znaczenie miała zmiana kształtu zwieńczeń przepaski na skrzydłach. Począwszy od 1927 roku, zwieńczenia te miały kształt pięciolistny, w 1980 roku ich kształt zmieniono na zbliżony do ostro zakończonych pięcioramiennych gwiazd.

1.5. HERB PAŃSTWOWY RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Z 1990 ROKU

Przemiany ustrojowe, do jakich doszło w Polsce po 1989 roku, miały charakter zasadniczy. Zdziwienie może budzić fakt nieuchwalenia bezpośrednio po przełomie ustrojowym nowej konstytucji, jak w wielu państwach byłego bloku wschodniego²⁶. Zmiany, jakich dokonano w Konstytucji PRL z 1952 roku, okreś-

²³ Dz.U. z 1955 Nr 47, poz. 314.

²⁴ A. Jaworska, *op. cit.*, s. 6 nn.

²⁵ Dz.U. z 1980 Nr 7, poz. 18.

²⁶ Po 1989 roku nowe konstytucje uchwały: w 1990 roku Chorwacja; w 1991 roku Bułgaria, Macedonia, Słowenia; w 1992 roku Czechy, Estonia, Litwa, Rumunia, Słowacja; w 1993 roku Rosja; w 1994 roku Białoruś; w 1996 roku Ukraina; w 1997 roku Polska. Gruntownie zmieniona została

lane jako rewizja konstytucji, objęły nazwę państwa oraz sferę symboli, w tym godła oraz herbu państwowego.

Przy okazji przełomu ustrojowego pojawiały się postulaty gruntownej zmiany herbu państwowego. Środowisko heraldyków wskazywało wady wzoru z 1927 roku i postulowało opracowanie nowego herbu. Ostatecznie uznano, że wzór z 1927 oraz jego liczne wersje są przez Polaków traktowane jako symbol państwa i należy to uszanować.

Na mocy przepisów art. 1 pkt 19 Ustawy o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 29 grudnia 1989 roku art. 103 ust. 1 ustawy zasadniczej otrzymał brzmienie: „Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego w koronie w czerwonym polu”²⁷. Przepisy art. 3 wspomnianej ustawy ustanawiały okresy przejściowe, dotyczące posługiwania się godłem stosowanym do 1989 roku.

Szczegółowych regulacji dotyczących herbu dokonano w Ustawie o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej. Podobnie jak w wypadku konstytucji, nie uchwalono nowego aktu prawnego, lecz jedynie dokonano zmian w treści obowiązującej ustawy²⁸. Zmieniono regulujący problematykę herbu art. 2 ust. 1, nadając mu brzmienie: „Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego ze złotą koroną na głowie zwróconej w prawo, z rozwiniętymi skrzydłami, z dziobem i szponami złotymi, umieszczony w czerwonym polu tarczy”²⁹.

Zmiany w ustawie dotyczyły jedynie wybranych przepisów, odnoszących się do godła oraz flagi. W rezultacie zarówno w tytule ustawy, jak i w pozostawionych bez zmian przepisach zachowała się nazwa Polska Rzeczpospolita Ludowa. Budzi to pewne zdziwienie, tym bardziej że chodzi o ustawę o symbolach państwowych, zmienianą w związku z przełomem ustrojowym. W przytoczonym powyżej zmienionym art. 2 ust. 1 jako nazwa państwa występuje Rzeczpospolita Polska, natomiast w pozostawionym bez zmian art. 2 ust. 2 pozostawiono nazwę Polska Rzeczpospolita Ludowa³⁰. Niedopatrzienia te usunięto w 1997 roku przy okazji reformy administracji rządowej³¹.

Ustawa o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych z 31 stycznia 1980 roku obowiązuje do dnia dzisiejszego. Była

---

konstytucja Węgier z 1949 roku, natomiast Łotwa przywróciła konstytucję z 1922 roku, poddając ją głębokim zmianom.

²⁷ Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz.U. z 1989 Nr 75, poz. 444.

²⁸ Art. 43 ust. 1 Ustawy o godle, barwach i hymnie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 31 stycznia 1980 r., Dz.U. z 1980 Nr 7, poz. 18.

²⁹ Art. 1 ust. 2 Ustawy z dnia 9 lutego 1990 r. o zmianie przepisów o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1990 Nr 10, poz. 60.

³⁰ Art. 2 ust. 2 Ustawy o godle, barwach i hymnie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 31 stycznia 1980 r., Dz.U. z 1980 Nr 7, poz. 18.

³¹ Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, Dz.U. z 1997 Nr 141, poz. 943.

ona wielokrotnie zmieniana, pomiędzy 1990 a 2009 rokiem została ośmiokrotnie znowelizowana, zmieniając listę podmiotów uprawnionych do posługiwania się symbolami państwowymi oraz zasady ich używania.

Załącznik nr 1 do Ustawy o godle, barwach i hymnie zawiera wzór godła Rzeczypospolitej Polskiej. W załączniku graficznym widnieje wizerunek Orła Białego ze złotym dziobem i szponami na tle czerwonej tarczy heraldycznej typu francuskiego, według wzoru z XVIII wieku. Na jego głowie znajduje się złota korona, symbolizująca w polskiej tradycji heraldycznej suwerenność państwa³². Postulat przywrócenia korony wieńczącej głowę orła był w okresie przełomu ustrojowego wyrażany powszechnie, a także miał poparcie specjalistów³³. Wiązało się to z chęcią powrotu do tradycyjnego wyobrażenia Orła Białego. Przywrócenie korony miało także wymiar symboliczny — oznaczało zerwanie z ideologią Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wzór herbu państwowego z 1990 roku wyraźnie nawiązuje natomiast do symboliki okresu Drugiej Rzeczypospolitej³⁴.

Orzeł przedstawiony został w pozycji bojowej, z rozchylonym dziobem i rozłożonymi skrzydłami. Na jego skrzydłach umieszczona jest przepaska z zakończeniami w kształcie trójliścia z dwoma dodatkowymi szczątkowymi płatkami. Taki kształt zakończeń przepaski nie był wcześniej spotykany w polskich godłach i herbach.

Problematykę herbu państwowego uregulowano w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku. Artykuł 28 ust. 1 stanowi: „Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego w koronie na czerwonym polu”³⁵. Postanowienia nowej konstytucji są powtórzeniem norm z 1989 roku. Szczegółowa regulacja symboliki państwowej została pozostawiona przepisom ustawowym.

Praktyka posługiwania się polskim herbem państwowym budzi wątpliwości od kilkudziesięciu lat. Niska świadomość prawna Polaków spowodowała, że już w okresie PRL panowała duża dowolność, gdy chodziło o stosowane wzory herbu. Można wyrazić ubolewanie, że przełom ustrojowy nie spowodował zmian w tym zakresie. Problem jest o tyle poważny, że nie dotyczy on jedynie odstępstwa od prawnie obowiązującego wzoru herbu państwowego, gdy chodzi o stosowanie tej symboliki przez osoby fizyczne. Można wręcz wyjść z założenia, że sposób ozdabiania przestrzeni prywatnej, nawet symbolem Orła Białego, jest sprawą indywidualną. Polski herb państwowy jest jednak poddawany swoistej karykaturalizacji także w przestrzeni publicznej. Herby niezgodne z wzorem możemy odnaleźć w każdym niemal urzędzie administracji publicznej³⁶.

³² A. Znamierowski, *op. cit.*, s. 6 nn.

³³ *Stanowisko Polskiego Towarzystwa Historycznego i Polskiego Towarzystwa Heraldycznego w sprawie polskiego godła państwowego*, „Mówią Wieki” 1989, nr 6, s. 26.

³⁴ P. Sarnecki, *op. cit.*, s. 2.

³⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. z 1997 Nr 78, poz. 483.

³⁶ Niepokojąca praktyka w tym zakresie spowodowała, że w roku 2004 prezes Najwyższej Izby Kontroli zarządził kontrolę stosowania symboli państwowych.

Odstępstwa od wzoru herbu państwowego dotyczą zwykle: kształtu korony, bądź — 22 lata po przełomie ustrojowym — jej braku; używaniu wzoru herbu z okresu PRL poddanego modyfikacji, mającej go upodobnić do obowiązującego wzoru; zastosowaniu opaski wokół tarczy herbowej, niewłaściwej barwy tarczy herbowej, niewłaściwej barwy godła — zwykle srebrnej w miejsce białej. Odrębna kategoria to herby dopasowywane do wystroju pomieszczenia lub budynku. Praktyka taka jest powszechna w wielu sądach, w których występują orły z mosiężne lub miedziane (metaloplastyka), drewniane i inne.

Analiza tego zjawiska przeprowadzona przez Najwyższą Izbę Kontroli wykazała, że pracownicy urzędów administracji publicznej dysponują znikomą wiedzą o polskich symbolach państwowych.

„W większości skontrolowanych urzędów umieszczane w pomieszczeniach urzędowych godło Rzeczypospolitej Polskiej było niezgodne z wzorem zawartym w załączniku nr 1 do ustawy o godle. Niezgodności dotyczyły głównie braku tarczy, zmian wizerunku orła, ale także kolorystyki i szczegółów w samym wizerunku”³⁷.

2. POLSKIE BARWY NARODOWE I PAŃSTWOWE

2.1. BARWY PAŃSTWOWE A HERB PAŃSTWOWY

Problematyka flagi jest ściśle związana z herbem. Barwy przedstawione na fladze odpowiadają, zgodnie z zasadami heraldyki, kolorystyce herbu. W wypadku państwa polskiego flaga łączy biel orła oraz czerwień tarczy. Historyczne polskie chorągwie państwowe z okresu od XII do XVIII wieku przedstawiały zazwyczaj białego orła na czerwonym tle. Czerwień uzyskiwana wówczas w procesie barwienia tkanin miała odcień określany jako karmazyn lub karmin, stąd kolory te były przez długi czas uznawane za typowe dla polskich herbów i chorągwi³⁸. W okresie Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569–1795) na chorągwi państwowej umieszczano symbole polskie oraz litewskie (Orła Białego oraz Pogoń)³⁹. Zazwyczaj herb państwowy umieszczano na czerwonym tle, ale używano także dzielonych w poziomie chorągwi czerwono-biało-czerwonych.

2.2. POLSKIE BARWY NARODOWE

Pierwsze przypadki posługiwania się kolorem białym i czerwonym, jako barwami narodowymi, odnotowano u schyłku XVIII wieku. W 1792 roku, w pierw-

³⁷ B. Sułkowska, *Nietypowe zadanie kontrolne, czyli o kontroli symboli państwowych*, „Kontrola Państwa” 306, 2006, nr 1, s. 117.

³⁸ A. Znamierowski, *op. cit.*, s. 158.

³⁹ S. Russocki, S.K. Kuczyński, J. Willaume, *Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej*, Warszawa 1978, s. 107–115.

szą rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 maja, odbyła się masowa manifestacja z użyciem barw narodowych. Początkowo zestawiono biel i czerwień, odpowiednio dobierając kolorystykę odzieży⁴⁰. Na początku XIX wieku w użyciu były biało-czerwone okrągłe kokardy, proporczyki oraz opaski na rękę⁴¹.

Funkcjonujący w okresie powstania listopadowego Sejm podjął 7 lutego 1831 roku uchwałę w sprawie kokardy narodowej. „Izba senatorska i poselska [...] zważywszy potrzebę nadania jednolitej odznaki, pod którą winni się łączyć Polacy, postanowiły i stanowią: Artykuł 1. Kokardę narodową stanowić będą kolory herbu Królestwa Polskiego i W. X. Litewskiego, to jest kolor biały z czerwonym⁴²”.

Był to pierwszy przypadek prawnego uregulowania przez polski parlament tej problematyki. Warto zwrócić uwagę, że o ile używano wówczas chorągwi w barwach narodowych, o tyle kolory umieszczano równolegle do drzewca⁴³. Charakterystyczne dla tego okresu było powszechne używanie czerwieni w odcieniu amarantowym⁴⁴.

W XIX wieku kolory biały i czerwony stały się symbolem polskości, używanym także poza ziemiami polskimi. Barw tych używali nie tylko Polacy, ale także obcokrajowcy pragnący wyrazić propolskie sympatie⁴⁵. Polskie symbole oraz barwy towarzyszyły Polakom walczącym podczas Wiosny Ludów w 1848 roku na Węgrzech, w Austrii, w Niemczech, we Francji oraz w trakcie wojny turecko-rosyjskiej. Podczas powstania styczniowego postawę patriotyczną wyrażano, ekspozując polskie symbole narodowe, zakazane przez władze carskie jeszcze w latach 1831–1832⁴⁶. Ciekawostką jest, że wiele flag i chorągwi z tamtego okresu miało barwę czerwoną umieszczoną na górnym pasie, białą na dolnym⁴⁷.

Biało-czerwone flagi w formie stosowanej do dnia dzisiejszego pojawiły się w 1916 roku podczas obchodów 125. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja. Ich organizatorzy przypomnieli, jakie znaczenie dla Polaków mają biało-czerwone barwy. Zadbali też o ich właściwe użycie, zwracając uwagę, że flaga składa się z poziomych pasów, górnego w kolorze białym oraz dolnego w kolorze czerwonym⁴⁸.

2.3. FLAGA POLSKA W OKRESIE DRUGIEJ RZECZYPOSPOLITEJ

Problematykę barw Rzeczypospolitej Polskiej po raz pierwszy uregulowano prawnie w 1919 roku. Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej stanowiła: „Art. 1. Dopóki nie zostaną ustalone granice

⁴⁰ A. Znamierowski, *op. cit.*, s. 159.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² S. Russocki, S.K. Kuczyński, J. Willaume, *op. cit.*, s. 163.

⁴³ M. Borucki, *Polskie symbole narodowe*, Warszawa 2006, s. 19.

⁴⁴ A. Rosner, *op. cit.*, s. 194.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 172–174.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 179–181.

⁴⁷ Jako przykłady można wskazać chorągiew Legionu Polskiego na Węgrzech z 1848 roku bądź sztandar okresu powstania styczniowego. Zob. *ibidem*, s. 177, 194.

⁴⁸ *Ibidem*.

Państwa Polskiego i dopóki konstytucja nie określi godeł, barw państwowych [...] urzędy Rzeczypospolitej używać winny godeł i barw według załączonych wzorów [...]. Za barwy Rzeczypospolitej Polskiej uznaje się kolory biały i czerwony, w podłużnych pasach, równoległych, z których górny — biały, dolny zaś — czerwony⁴⁹”.

Charakterystyczne, że ustawa posługuje się pojęciem barw narodowych. Państwo uznało tym samym barwy narodowe i uczyniło je barwami państwowymi. W art. 2 ustawy zakazano między innymi używania flagi przez osoby prywatne bez zezwolenia ministra spraw wewnętrznych. Tym samym ograniczono możliwość dowolnego posługiwania się symbolami narodowymi.

Wzór flagi określono w załączonym do ustawy wzorze nr 5. Ustawa określała także wzory flag specjalnych, używanych przez organy i instytucje państwowe, flag wojskowych, bander morskich. Wśród nich znalazła się „flaga dla dyplomatycznych przedstawicieli Państwa”, którą od wzoru podstawowego odróżniał herb Rzeczypospolitej Polskiej umieszczony na górnym białym pasie.

Problematyka symboli państwowych nie została uregulowana w konstytucji, choć taka zapowiedź znalazła się w Ustawie o godłach i barwach z 1919 roku⁵⁰. Wzory flag dołączone do ustawy w 1919 roku były czarno-białe. Barwne wizerunki symboli państwowych zostały opublikowane dopiero dwa lata później w wydanej przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych broszurze⁵¹. Według wprowadzonego wówczas wzoru czerwień tarczy herbowej oraz flagi powinna mieć odcień karmazynowy⁵².

Podobnie jak inne akty prawne ustanowione na przełomie 1918 i 1919 roku ustawa regulująca problematykę symboli państwowych miała charakter tymczasowy i funkcjonowała do 1927 roku. Została uchylona Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o znakach i pieczęciach⁵³. Zgodnie z art. 2 rozporządzenia „barwami państwowymi są kolory biały i czerwony w dwóch poziomych równoległych pasach o równej szerokości i długości, z których górny jest biały, dolny zaś czerwony. Kolor czerwony odpowiada barwie cynobru”. Art. 5 rozporządzenia stanowił, że „flagą państwową jest płachta o barwach państwowych”. Rozporządzenie nie zakazywało używania flagi, ograniczeniami obejmując jedynie używanie godła i pieczęci państwowych oraz flag specjalnych (art. 15, 16).

Rozporządzeniem z 1927 roku dokonano także zmiany herbu państwowego, w związku z czym zmieniła się flaga używana przez władze, urzędy i instytucje za

⁴⁹ Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1919 Nr 69, poz. 416.

⁵⁰ Szerzej P. Sarnecki, *op. cit.*, s. 1.

⁵¹ Autorem broszury zatytułowanej *Godło i barwy Rzeczypospolitej Polskiej* był Stanisław Łoza.

⁵² A. Znamierowski, *op. cit.*, s. 160.

⁵³ Dz.U. z 1927 Nr 115, poz. 980.

granicą. Wyróżniał ją herb państwowy, zgodny z wzorem z 1927 roku, umieszczony pośrodku białego pasa. Flaga ta była używana przez władze polskie na uchodźstwie w okresie drugiej wojny światowej oraz po jej zakończeniu, aż do 1990 roku. Dla Polaków zamieszkałych za granicą oraz dla osób kwestionujących legalność rządów proradzieckich ten wzór flagi stał się symbolem wolnej Polski. Jest on nadal masowo używany przez Polaków, szczególnie zamieszkałych w Ameryce Północnej. Popularny jest tam wariant z wzorem herbu ustanowionym przez władze polskie na uchodźstwie w 1956 roku, gdzie głowa orła jest zwieńczona koroną typu zamkniętego.

2.4. FLAGA POLSKA W OKRESIE POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ

Problematykę barw w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uregulowano w Konstytucji PRL z 1952 roku. Była to także pierwsza polska konstytucja regulująca te zagadnienia. Art. 89 ust. 2 stanowił: „Barwami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej są kolory biały i czerwony”. Szczegółowe regulacje, dotyczące wzoru flagi oraz zasad jej używania, pozostawiono aktom prawnym niższej rangi⁵⁴. Zasady te uregulowano Dekretem Rady Państwa z dnia 7 grudnia 1955 r. o godle i barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁵⁵. Zgodnie z art. 2 dekretu „Barwami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej są kolory biały i czerwony w dwóch poziomych pasach równoległych równej szerokości i długości, z których górny jest biały, a dolny czerwony, odpowiadający barwie cynobru”. W art. 3 ust. 1 dekretu ustalono, że „Flagą państwową jest prostokątny płat tkaniny o barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. Z kolei w ust. 2 tegoż artykułu błędnie ustalono proporcje flagi na 3:8, a więc wydłużono ją w stosunku do wcześniejszych wzorów. Niecały rok później sprostowano błąd i zmieniono proporcje flagi na 5:8, wracając tym samym do powszechnie stosowanych proporcji flag narodowych i państwowych⁵⁶. Dekret z 1955 roku nie reglamentował używania biało-czerwonej flagi, w art. 13 wprowadzał natomiast odpowiedzialność karną w razie bezprawnego posługiwania się herbem, flagą z herbem oraz flagami specjalnymi.

Kolejne zmiany w zakresie polskich symboli państwowych miały miejsce w 1980 roku. Uchwalono wówczas ustawę regulującą w sposób kompleksowy tę problematykę⁵⁷. W art. 4 niemal dosłownie powtórzono sformułowania dekretu z 1955 roku, dotyczące barw i flagi państwowej. Art. 15 ustawy nakazywał posługiwanie się symbolami z zachowaniem czci i szacunku, przy czym okoliczności używania flagi miała ustalić ustawa lub przepisy wydane na jej podstawie. Ustawa

⁵⁴ P. Sarnecki, *op. cit.*, s. 1.

⁵⁵ Dz.U. z 1955 Nr 47, poz. 314.

⁵⁶ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 marca 1956 r. o sprostowaniu błędów w dekreście z dnia 7 grudnia 1955 r. o godle i barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz o pieczęciach państwowych, Dz.U. z 1956 Nr 7, poz. 43.

⁵⁷ Dz.U. z 1980 Nr 7, poz. 18.

z 1980 roku istotnie zmieniła wzór graficzny flagi, stanowiący załącznik nr 2 do ustawy. Wprowadzono nowy odcień koloru czerwonego, ciemniejszy od cynobru. W załączniku podano także precyzyjne, techniczne współrzędne dla kolorów białego i czerwonego. „Współrzędne trójchromatyczne barw x , y , ich składowa Y oraz dopuszczalna różnica barwy ΔE w przestrzeni barw CIE 1976 (L^* u^* v^*) ustalona według CIELUV przy iluminacji C i geometrii pomiarowej $d/0^\circ$ ”. W załączonej tabeli wskazano, iż wartości x , y , Y i ΔE dla barwy białej wynoszą 0,315, 0,320, 82,0 i 4,0, a dla czerwonej 0,570, 0,305, 16,0 i 8,0. Warto zwrócić uwagę na fakt, że od 1980 roku problematyka wybarwienia koloru czerwonego nie była przedmiotem dyskusji.

2.5. ZAKRES ZMIAN FLAGI POLSKIEJ PO 1989 ROKU

Rewizja Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej dokonana dnia 29 grudnia 1989 roku⁵⁸ nie objęła przepisów dotyczących barw państwowych oraz flagi. Ograniczono się jedynie do zmiany nazwy państwa. Art. 4 ustawy wprowadził szereg okresów przejściowych dla posługiwania się flagami starych wzorów. Najdłuższy okres przejściowy dotyczył znaków wojskowych, które musiały zostać zmienione do 31 grudnia 1997 roku.

Szczegółowych regulacji dotyczących barw i flagi dokonano w Ustawie o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej⁵⁹. Podobnie jak w wypadku konstytucji, nie uchwalono nowego aktu prawnego, lecz jedynie dokonano nieznacznych zmian w treści obowiązujących przepisów. Zmiany ustrojowe, do jakich doszło w 1989 roku, nie doprowadziły do zmiany barw ani wzoru flagi państwowej. Zmianom poddano natomiast flagę z herbem, wprowadzając nowy wzór herbu państwowego, zgodny z wzorem z 1990 roku (załącznik nr 3 do ustawy). Podobne zmiany objęły flagi wojskowe, lotnictwa, marynarki wojennej oraz inne flagi specjalne⁶⁰.

Zmieniając po 1989 roku przepisy, dość niefortunnie utrzymano w mocy normy określające jako państwowe barwy biało-czerwone, zwykłą flagę biało-czerwoną oraz biało-czerwoną flagę z herbem. Tym samym nie przywrócono pojęć barw narodowych oraz flagi narodowej. Jednocześnie używanie biało-czerwonej flagi z herbem jest ściśle reglamentowane, prawo to nie przysługuje nawet Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej. Jest to sytuacja niezwykła, gdyż w większości państw świata istnieje jedna flaga używana przez obywateli, urzędy i instytucje,

⁵⁸ Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz.U. 1989 Nr 75, poz. 444.

⁵⁹ Art. 43 ust. 1 Ustawy o godle, barwach i hymnie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 31 stycznia 1980 r., Dz.U. z 1980 Nr 7, poz. 18.

⁶⁰ A. Znamierowski, *op. cit.*, s. 162–183.

bądź flaga narodowa dla obywateli i instytucji oraz flaga z herbem, którą posługują się urzędy państwowe⁶¹.

Problematykę flagi uregulowano w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku. Artykuł 28 ust. 2 stanowi: „Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony”⁶². Postanowienia nowej konstytucji są powtórzeniem norm z 1989 roku. Szczegółowe regulacje konstytucja pozostawia ustawie.

Ustawa o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych z 31 stycznia 1980 r. obowiązuje do dnia dzisiejszego. Była ona wielokrotnie nowelizowana, między innymi w 2004 roku zmieniono art. 5, wprowadzając ust. 2 w brzmieniu: „Każdy ma prawo używać barw Rzeczypospolitej Polskiej, w szczególności w celu podkreślenia uroczystości, świąt lub innych wydarzeń [...]”⁶³. Dodano ponadto art. 6a, na mocy którego ustanowiono 2 maja Dniem Flagi Rzeczypospolitej Polskiej. Zmiany te zostały dobrze przyjęte przez obywateli, choć nie odnotowano masowego posługiwania się białą-czerwoną flagą w święta państwowe oraz z okazji innych uroczystości.

Modyfikacja przepisów w tym kierunku była od dawna postulowana przez polską doktrynę prawa konstytucyjnego. Warto przytoczyć tu opinię P. Sarneckiego: „Fakt, że konstytucja reguluje symbole państwowe, nie może prowadzić do wniosku, że posługiwanie się tymi symbolami zostało zastrzeżone jedynie dla podmiotów publicznych czy też może nawet dla organów władzy państwa polskiego. Wręcz odwrotnie – to posługiwanie się jest otwarte dla wszystkich obywateli, których przecież Rzeczpospolita Polska jest wspólnym dobrem, którzy tę Rzeczpospolitą w jej konstytucyjnym kształcie stworzyli. Można się nawet zastanawiać, czy nie mamy tu do czynienia z pewnym konstytucyjnym prawem obywateli⁶⁴”.

3. POLSKIE HYMNY NARODOWE I PAŃSTWOWE

3.1. HISTORYCZNE HYMNY POLSKIE

Zupełnie odrębnym zagadnieniem jest problematyka hymnu. W historii Polski rolę hymnu pełniło wiele pieśni. Najstarsza, pochodząca z XIII wieku, *Gaude*

⁶¹ *Ibidem*, s. 161 nn.

⁶² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 Nr 78, poz. 483.

⁶³ Ustawa z dnia 20 lutego 2004 r. o zmianie ustawy o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 2004 Nr 49, poz. 467.

⁶⁴ P. Sarnecki, *op. cit.*, s. 2.

Mater Polonia była hymnem dynastii Piastów⁶⁵. Powstała w 1231 roku, a jej autorem był polski dominikanin, poeta i kompozytor Wincenty z Kielczy⁶⁶. Pieśń ta jest wykonywana w Polsce podczas szczególnych okazji, a niemal zawsze towarzyszy uroczystościom akademickim.

Pierwszym polskim hymnem rycerskim była pieśń *Bogurodzica*, której najstarszy tekst został spisany w 1407 roku. Jest jednocześnie najstarszą napisaną i wykonywaną w języku polskim pieśnią, która miała charakter hymnu. W XV wieku pełniła ona rolę pobudki rycerskiej śpiewanej przed bitwami, według przekazów *Bogurodzicę* śpiewały przed bitwą pod Grunwaldem w 1410 roku polskie wojska królewskie⁶⁷.

Najwięcej tak zwanych pieśni hymnicznych powstało w latach 1795–1918, to jest w okresie, w którym państwo polskie nie istniało. Wtedy też powstała pieśń, będąca obecnie hymnem Rzeczypospolitej Polskiej, *Mazurek Dąbrowskiego*. Jest ona znana także jako *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech* oraz — od pierwszych słów tekstu — *Jeszcze Polska nie zginęła*.

3.2. GENEZA MAZURKA DĄBROWSKIEGO

Pieśń powstała w 1797 roku, a jej autorem był Józef Wybicki, dramatopisarz, kompozytor, prawnik i dyplomata. Została napisana we Włoszech, gdzie Wybicki był współorganizatorem Legionów Polskich, walczących pod dowództwem gen. Henryka Dąbrowskiego u boku armii Napoleona Bonaparte. Melodia jest prawdopodobnie zmodyfikowaną wersją utworu popularnego na Pomorzu Gdańskim w XVIII wieku. Pieśń, która powstała dla uświetnienia wymarszu Legionów Polskich z Reggio, szybko stała się popularna wśród Polaków. Popularność *Mazurek Dąbrowskiego* była tak duża, że w okresie Księstwa Warszawskiego traktowano ją jako nieoficjalny polski hymn narodowy⁶⁸.

Mazurek Dąbrowskiego był w XIX wieku jedną z bardziej popularnych pieśni wyzwolenческих w Europie. Szczególnie silnie oddziaływał na inne narody słowiańskie, stając się pierwowzorem wielu pieśni hymnicznych. W 1834 roku Samuel Tomašik stworzył w języku czeskim utwór *Hej, Slované...*, śpiewany na melodię polskiego hymnu⁶⁹. Został on przez kongres praski uznany w 1848 roku za hymn ogólnosłowiański. *Mazurek Dąbrowskiego* stał się także pierwowzorem hymnu Serbów łużyckich⁷⁰, chorwackiego hymnu narode-

⁶⁵ W. Panek, *Hymny polskie*, Poznań 1996, s. 5.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 11.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 16 nn.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 24.

⁶⁹ Hymnem Jugosławii po drugiej wojnie światowej był tekst autorstwa Tomašika oraz spowolniona melodia *Mazurek Dąbrowskiego*.

⁷⁰ *Hisce Serbstvo njeshubjene*.

go⁷¹ oraz hymnu ukraińskiego⁷². Wpływy tej pieśni są widoczne w hymnie Bułgarii z 1876 roku⁷³.

3.3. PROBLEMATYKA HYMNU W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ

Popularność *Mazurek Dąbrowskiego* nie przesądziła o uznaniu go za hymn państwowy. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku drugą pretendującą do roli oficjalnego hymnu pieśnią była *Boże, coś Polskę*⁷⁴. Konserwatyści preferowali ten utwór z uwagi na fakt, iż był on pieśnią kościelną, a jego pierwowzór stanowi angielski hymn *God Save the King*. Podobnie jak *Mazurek Dąbrowskiego*, choć nie na taką skalę, *Boże, coś Polskę* była znana wśród narodów słowiańskich, a także została przełożona na język węgierski, niemiecki i włoski⁷⁵.

Pierwsze lata niepodległości nie przyniosły rozstrzygnięcia w kwestii hymnu. Uchwaleniu konstytucji w 1921 roku towarzyszyło odśpiewanie *Boże, coś Polskę*⁷⁶. Warto dodać, że w konstytucji pominięto kwestię symboli narodowych i państwowych, w tym hymnu. Oficjalne polskie delegacje były wówczas witane dźwiękami *Roty*, *Warszawianki*, *Mazurek Dąbrowskiego* lub *Boże, coś Polskę*⁷⁷. Była to sytuacja bezprecedensowa.

Do uznania *Mazurek Dąbrowskiego* za oficjalny hymn przyczyniło się szereg dokumentów stosunkowo niskiej rangi. Minister spraw wojskowych w rozkazie z 22 marca 1921 roku nakazał oddawanie honorów wojskowych podczas wykonywania tego utworu oraz hymnów państw alianckich, zrównując je tym samym, jeśli chodzi o ceremoniał wojskowy⁷⁸. *Mazurek Dąbrowskiego* po raz pierwszy został określony jako polski hymn narodowy w rozkazie ministra spraw wojskowych z 2 listopada 1921 roku, dotyczącym wykonywania hymnu narodowego podczas uroczystości wojskowych⁷⁹. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 15 października 1926 roku wydało okólnik dotyczący hymnu narodowego obowiązującego podczas uroczystości szkolnych. W akcie tym zamieszczono tekst *Mazurek Dąbrowskiego* obejmujący cztery zwrotki⁸⁰. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w okólniku z 26 lutego 1927 roku ogłosiło ten sam

⁷¹ *Jaś Horvatska nij propala*.

⁷² *Szcze ne umerła Ukraina*.

⁷³ W. Panek, *op. cit.*, s. 26 nn.

⁷⁴ A. Rosner, *op. cit.*, s. 195.

⁷⁵ W. Panek, *op. cit.*, s. 35–38.

⁷⁶ M. Kijowski, *Polski hymn państwowy jako zagadnienie konstytucyjnoprawne*, „Ius et Administratio” 2004, nr 3, s. 122.

⁷⁷ W. Panek, *op. cit.*, s. 31.

⁷⁸ M. Kijowski, *op. cit.*, s. 123.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ W. Panek, *op. cit.*, s. 31.

tekst jako jedynie obowiązujący hymn państwowy⁸¹. Datę tę uznaje się za moment oficjalnego uznania *Mazurka Dąbrowskiego* za hymn państwowy Rzeczypospolitej Polskiej. Zdziwienie budzi pozostawienie tej problematyki regulacjom tak niskiej rangi, szczególnie uwzględniając duże zainteresowanie, jakie w tym samym czasie towarzyszyło stylizacji herbu państwowego czy kolorystyce flagi. Można spotkać opinie, że problematyka hymnu była traktowana jako element prawa zwyczajowego⁸². Tezę taką potwierdza fakt, iż do 1939 roku nie uregulowano problematyki hymnu w aktach prawnych wyższej rangi⁸³.

3.4. PROBLEMATYKA HYMNU W OKRESIE POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ

Polska Rzeczpospolita Ludowa od początku swego istnienia posługiwała się symbolami obowiązującymi w okresie Drugiej Rzeczypospolitej, ale były one stopniowo modyfikowane lub zastępowane nowymi. Czołowi działacze partyjni i państwowi już w 1946 roku apelowali o stworzenie hymnu narodowego oddającego ducha nowej epoki. Środowiska artystyczne przyjęły ten apel chłodno. Ostatecznie *Mazurek Dąbrowskiego* pozostał polskim hymnem państwowym za sprawą Józefa Stalina, który nie poparł ówczesnego prezydenta Bolesława Bieruta, planującego stworzenie nowego hymnu⁸⁴.

Brak decyzji parlamentu bądź rządu w sprawie hymnu doprowadził do potwórki z lat dwudziestych. Problematyka ta została unormowana po raz pierwszy po 1945 roku aktem prawnym niskiej rangi. Ministerstwo Oświaty wprowadziło 20 kwietnia 1948 roku *Mazurek Dąbrowskiego* do stosowania w charakterze hymnu wśród uczącej się młodzieży⁸⁵. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 22 lipca 1952 roku nie regulowała problematyki hymnu, co zdaniem przedstawicieli doktryny polskiego prawa konstytucyjnego nie stanowiło problemu, gdyż zagadnienia te należą do sfery prawa zwyczajowego⁸⁶.

Podniesienie rangi regulacji odnoszących się do hymnu państwowego nastąpiło w latach 70. XX wieku na mocy Uchwały Rady Państwa z dnia 8 marca 1973 r. o zasadach obchodów ogólnokrajowych i lokalnych uroczystości państwowych. Hymn państwowy został poddany unormowaniu w konstytucji w 1976 roku. Stało się to przy okazji gruntowanej nowelizacji Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁸⁷. Paradoksem jest, że najbardziej kontrowersyjna w historii PRL zmiana konstytucji — wprowadzająca do jej treści między innymi sformułowanie

⁸¹ M. Kijowski, *op. cit.*, s. 124.

⁸² D. Górecki, *op. cit.*, s. 53.

⁸³ M. Kijowski, *op. cit.*, s. 12 nn.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 127.

⁸⁵ W. Panek, *op. cit.*, s. 32.

⁸⁶ M. Kijowski, *op. cit.*, s. 131.

⁸⁷ Ustawa z dnia 10 lutego 1976 o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz.U. z 1976 Nr 5, poz. 29.

o przewodniej roli PZPR oraz „przyjaźń i współpracę z ZSRR” — równocześnie podniosła regulacje prawne dotyczące hymnu państwowego do rangi norm konstytucyjnych. W art. 89 konstytucji dodano ust. 3, na mocy którego *Mazurek Dąbrowskiego* stał się hymnem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Jako jeden z symboli narodowych stał się tym samym przedmiotem szczególnej ochrony. Bezpośrednio po zmianie konstytucji w 1976 roku został ogłoszony tekst jednolity, w związku z czym zmianie uległa numeracja niektórych artykułów. Przepis regulujący problematykę hymnu znalazł się w art. 103 ust. 3⁸⁸.

Szczegółowego unormowania symboli narodowych i państwowych dokonała Ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o godle, barwach i hymnie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁸⁹. Wskazana w tytule ustawy problematyka została uporządkowana. Należy docenić także podniesienie rangi regulacji dotyczących symboli państwowych do poziomu ustawowego. W art. 12 ustawy powtórzono za konstytucją, że *Mazurek Dąbrowskiego* jest hymnem państwowym, ustalono tekst literacki hymnu oraz zapis muzyczny, a także powierzono nadzór nad interpretacją muzyczną hymnu ministrowi kultury i sztuki. Art. 13 ustawy określił okoliczności wykonywania hymnu, a art. 14 wprowadził precyzyjne zasady, regulujące zachowanie osób podczas wykonywania bądź odtwarzania hymnu.

3.5. PROBLEMATYKA HYMNU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ W 1989 ROKU

Rewizja konstytucji dokonana 30 grudnia 1989 roku nie odnosiła się do hymnu państwowego. Także zmiany ustawy o godle, barwach i hymnie z 1980 roku, do jakich doszło bezpośrednio po przełomie ustrojowym, nie wprowadziły żadnych zmian w tym zakresie. Ustawa o godle, barwach i hymnie była po 1989 roku wielokrotnie nowelizowana, nie przynosząc istotnych zmian odnoszących się do hymnu państwowego. Potwierdzeniem stabilizacji w tym zakresie jest nowa polska konstytucja. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku reguluje problematykę hymnu w art. 28, łącznie z zagadnieniami dotyczącymi herbu, barw oraz stolicy⁹⁰. Treść art. 28 ust. 3 jest zbieżna z wcześniejszymi regulacjami konstytucyjnymi. Pozostawienie szczegółowych regulacji ustawie (art. 28 ust 5 konstytucji) także nie stanowi odstępstwa od wcześniejszych regulacji.

Zgodnie z załącznikiem nr 4 do Ustawy z dnia 31 stycznia 1980 roku o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych wraz z późniejszymi zmianami hymnem Rzeczypospolitej Polskiej jest *Mazurek Dąbrowskiego*.

⁸⁸ Obwieszczenie Przewodniczącego Rady Państwa z dnia 16 lutego 1976 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalonej przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz.U. z 1976 Nr 7, poz. 36.

⁸⁹ Dz.U. z 1980 Nr 7, poz. 18.

⁹⁰ Dz.U. z 1997 Nr 78, poz. 483.

4. WNIOSKI

Polskie symbole narodowe i państwowe charakteryzują się dużą trwałością. Podlegają one niewielkim zmianom przez stosunkowo długi okres. Polskie godło państwowe, wyobrażające orła, używane jest od niemal 1000 lat, herb państwowy, przedstawiający białego orła na czerwonym polu, od ponad 800. Biało-czerwone barwy funkcjonują jako symbol narodowy od 220 lat, a jako symbol państwowy od 90. Z kolei *Mazurek Dąbrowskiego* jest hymnem narodowym od około 200 lat, a hymnem państwowym od ponad 80.

Charakterystyczne jest, że w Polsce nie istnieją wyraźnie wyodrębnione kategorie symboli narodowych oraz państwowych. Godło, herb, a także barwy traktowane są jednocześnie jako symbole narodowe oraz państwowe. Jedynie w wypadku hymnu można mówić o wielości narodowych pieśni hymnicznych, z których jedna jest hymnem państwowym.

Przełom ustrojowy, który miał miejsce w 1989 roku, doprowadził do zmiany symboli państwowych, jednak nie doszło do całkowitego odrzucenia symboliki PRL, lecz jedynie do jej skorygowania. Odchodząc od rozwiązań stosowanych w okresie PRL, sięgnięto do wzorców z okresu Drugiej Rzeczypospolitej. Tym samym herb państwowy, wprowadzony w 1927 roku, stał się pierwowzorem herbu zarówno PRL, jak i funkcjonującej od 1989 roku Rzeczypospolitej Polskiej.

Ustanowienie w 1990 roku herbu nawiązującego do wzoru z 1927 roku należy ocenić pozytywnie. Opracowanie i wprowadzenie po 1989 roku zupełnie nowego herbu państwowego miałoby wymiar symboliczny, jednak sięgnięcie do rozwiązań tradycyjnych, choć mniej spektakularne, należy traktować jako wyraz kontynuacji.

Negatywnie należy ocenić stosowanie w polskich aktach prawnych błędnej terminologii. Określanie w konstytucji oraz ustawie oficjalnego herbu państwowego jako godła nie służy dobrze powadze państwa. Polscy heraldycy od dawna zwracają uwagę na ten problem, lecz jest on ignorowany przez środowisko prawnicze oraz ustawodawcę.

Wątpliwości budzi także sens ustawowego wprowadzenia dwóch wzorów flagi państwowej, podczas gdy zasady używania flagi z herbem są niezwykle restrykcyjne. W wielu państwach funkcjonują obok siebie dwie flagi: narodowa i urzędowa. Flaga narodowa jest używana głównie przez obywateli państwa, flaga urzędowa — wyłącznie przez urzędy i instytucje. Warto rozważyć wprowadzenie podobnych rozwiązań w Polsce.

Racjonalizacja przepisów dotyczących tej materii jest możliwa, czego dowodzi liberalizacja przepisów regulujących używanie flagi państwowej przez obywateli oraz wprowadzenie Święta Flagi. Modyfikację przepisów w tym zakresie należy ocenić pozytywnie, przede wszystkim z uwagi na walor edukacyjny.

Wciąż aktualny jest problem niestosowania herbu państwowego zgodnego z wzorem ustawowym. Praktyka w tym zakresie zasługuje na krytykę, tym bardziej

że dotyczy ona przede wszystkim urzędów administracji publicznej. Od instytucji tego typu należałoby wymagać świadomego stosowania symboli państwowych.

Niewielkie zainteresowanie, zapewne z uwagi na brak jakichkolwiek zmian w tym zakresie przy okazji przełomu ustrojowego, budzi problematyka hymnu państwowego. Pewne zaniepokojenie można wyrazić natomiast w związku ze stosunkowo słabą znajomością *Mazurka Dąbrowskiego* wśród Polaków, a także zbyt dużą dowolnością w zakresie interpretacji hymnu wykonywanego przy okazji imprez masowych.

Analiza genezy, ewolucji oraz prawnych regulacji polskich symboli narodowych i państwowych dowodzi autentycznego przywiązania Polaków do symboli. Ewolucyjny charakter zmian świadczy o tym, że o ile zmiany ustrojowe w Polsce są mniej lub bardziej gwałtowne, o tyle w kontekście symboli państwowych należy mówić raczej o przemianach.